

Muzahim Al-Noorachi

Spółeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi

ŚWIAT ARABSKI – CHARAKTERYSTYKA I KIERUNKI ROZWOJU GOSPODARCZEGO

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie i wyjaśnienie czytelnikowi pojęcia Świat Arabski. Obejmuje on grupę państw zróżnicowanych pod względem społecznym, ekonomicznym i politycznym. Mimo tych różnic łączą ich wspólne cechy, jak religia, język i historia. W przeszłości niektóre z tych państw przeżywały okresy świetności i upadku. W okresie kolonializmu państwa arabskie były podzielone głównie między Wielką Brytanię i Francję. Większość z nich uzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej.

W artykule wyjaśniono pojęcie Świata Arabskiego, jego cechy, podział na grupy homogeniczne oraz kierunki i perspektywy rozwoju społeczno-gospodarczego.

2. Pojęcie Świata Arabskiego

W literaturze zarówno międzynarodowej, jak i polskiej można spotkać termin Świat Arabski. Jest to pojęcie, które dotyczy społeczeństw i terytoriów krajów położonych w pasie od wybrzeży Oceanu Atlantyckiego w północnej Afryce aż po Półwysep Arabski i Zatokę Perską – Arabską¹. Jest to więc świat, który mieści się w grupie państw określonych mianem Południa albo szeroko ujętej grupie państw rozwijających się lub Trzeciego Świata.

Kraje Świata Arabskiego są zrzeszone w tzw. Lidze Państw Arabskich (LPA) – tab. 1. Jest to jedna z najstarszych organizacji międzynarodowych o charakterze regionalnym, utworzona na podstawie paktu podpisanego 22 marca 1945 r. w Ka-

¹ W literaturze arabskiej stosuje się termin Zatoka Arabska ze względu na to, że nad ową zatoką leżą niektóre państwa arabskie, np. Katar, Oman, Bahrajn, ZEA itd.

irze przez siedem państw założycielskich, tj. Arabię Saudyjską, Egipt, Irak, Jemen, Jordanię, Liban oraz Syrię. Natomiast pozostałe państwa arabskie przystępowały do niej sukcesywnie. Obecnie liczy ona 21 państw plus Organizacja Wyzwolenia Palestyny – OWP, która jest uznawana przez członków LPA za reprezentanta państwa Palestyny. Należy zaznaczyć, że LPA jest traktowana przez ONZ jako organizacja regionalna i ma stałą misję w Nowym Jorku.

Głównym celem LPA jest zacieśnienie współpracy politycznej, gospodarczej i kulturalnej państw członkowskich. Jednak w praktyce mimo długiego istnienia LPA (ponad pół wieku) jest ona mało efektywna. Wiele podjętych decyzji i zainicjowanych przez nią przedsięwzięć gospodarczych, politycznych i społecznych nie doczeka się realizacji albo są one realizowane jedynie częściowo.

Naszym zdaniem główną przyczyną tego stanu rzeczy jest odmienność i różnorodność ustrojów politycznych (zob. tab. 1). W Świecie Arabskim można spotkać wszystkie odmiany ustrojów politycznych. Od prawie feudalnego systemu w Arabii Saudyjskiej i Omanie, przez księstwo w Katarze, monarchię królewską w Jordanii, dziedziczną w Kuwejcie i konstytucyjną w Maroku do systemu republikańskiego. Konsekwencją takiej mozaiki ustrojów politycznych jest różnica poglądów, która osłabia, a czasem wręcz uniemożliwia zajęcie jakiegokolwiek wspólnego stanowiska politycznego dotyczącego krajów arabskich. Ponadto w krajach arabskich zauważa się nieustanną rywalizację między niektórymi państwami arabskimi o przywództwo tego świata. Dotyczy to głównie takich krajów, jak Arabia Saudyjska, Egipt i Irak – za czasów reżimu Saddama Husajna.

Podsumowując, można stwierdzić, że Świat Arabski w wyniku różnic ustrojowych jest światem skłóconym i podzielonym, natomiast jest on monolitem pod względem etnicznym i religijnym. Ludność jest arabska, władza tym samym językiem (tj. arabskim). Oznacza to, że przejawia ona tę samą kulturę. Następnym wymiarem kultury łączącym kraje arabskie jest wspólna religia, tj. islam, co oznacza, że ludność wyznaje te same wartości obyczajowo-zwyczajowe, które wynikają z założeń doktrynalnych tej religii.

3. Powierzchnia Świata Arabskiego

Powierzchnia Świata Arabskiego liczy 13 804 600 km². Stanowi to 10,2% ogółu powierzchni lądów świata (bez Antarktydy), 62,5% Europy, a przewyższa powierzchnię państw Unii Europejskiej (25 państw) prawie 3,5 razy². W większości są to lądy pustynne nie nadające się do uprawy rolnej, a są wykorzystywane jedynie przez ludność koczowniczą. Na tej powierzchni znajduje się największa na Ziemi kraina pustynna i półpustynna, tj. Sahara, która liczy 8 600 000 km². Z kra-

² Powierzchnia lądów świata liczy 136,1 mln² bez powierzchni Antarktydy i Europy 22,1 mln², a UE 3972,9 tys. km² [Rocznik Statystyczny 2005, s. 744-745, 747].

jów arabskich na tym obszarze leży Libia, większa część Mauretanii oraz częściowo Maroko, Algieria, Egipt i Sudan. Na przykład ponad 90% powierzchni Libii oraz 5/6 powierzchni Algierii leży w obrębie Sahary. Jeżeli chodzi zaś o kraje arabskie nad Zatoką Perską, to większość z nich leży w obrębie Pustyni Arabskiej. Tu znajduje się największa pustynia piaszczysta na Ziemi, tj. Al-Rub-Al-Chali.

Tabela 1. Państwa członkowskie Ligii Państw Arabskich

Państwa	Rok wstąpienia	Powierzchnia (w tys. km ²)	Ludność w 2004 (w tys.)	Ludność na 1 km ²	Ustrój polityczny
Arabia Saudyjska	1945	2149,7	24 580	11	monarchia absolutna
Egipt	1945	997,7	69 261	69	republika
Irak	1945	434,1	25 375	59	republika
Jemen	1945	555,0	20 733	37	republika
Jordania	1945	89,3	5 543	62	monarchia konstytucyjna
Liban	1945	10,4	3 777	363	republika
Syria	1945	185,2	18 017	97	republika
Libia	1953	1759,5	5 659	3	republika
Maroko	1953	458,7	30 302	66	monarchia konstytucyjna
Sudan	1956	2503,9	39 148	16	republika
Tunezja	1958	163,6	9 975	61	republika
Kuwejt	1961	17,8	2 586	145	monarchia dziedziczna
Algieria	1962	2381,7	32 322	14	republika
Bahrajn	1971	0,7	709	988	monarchia konstytucyjna
Katar	1971	11,4	754	66	księstwo (emirat)
Oman	1971	309,5	2 350	8	monarchia absolutna
Mauretania	1972	1030,7	2 774	3	republika
Zjednoczone Emiraty Arabskie	1972	83,6	4 298	51	federacja emiratów
Somalia	1974	637,0	8 305	13	republika
Dżibuti	1977	23,2	467	20	republika
Komory	1993	1,9	596	320	republika federalna
OWP	1976	–	ok. 6 000	–	
Razem:		13 804,6	313 531		

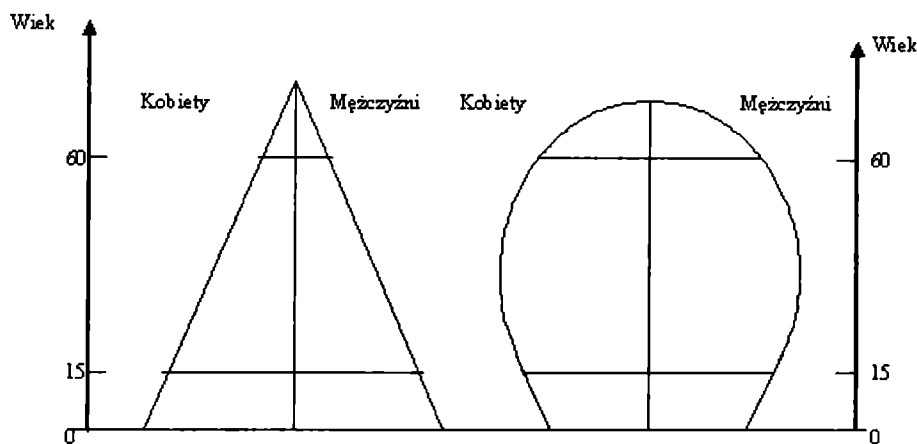
Źródło: opracowanie własne.

Takie położenie geograficzne Świata Arabskiego oznacza, że większość krajów arabskich dysponuje ograniczoną ilością gruntów ornych.

W nieco lepszej sytuacji pod względem wielkości gruntów uprawnych jest niewielka grupa krajów arabskich. Do niej należą Maroko, Irak, Liban, Syria i Tunezja, w których udział gruntów uprawnych kształtuje się między ponad 20 a 50% ogólnej powierzchni kraju.

4. Ludność Świata Arabskiego

Ludność Świata Arabskiego zwiększa się w szybkim tempie, tak jak w większości krajów rozwijających się Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. W roku 2004 ludność krajów arabskich liczyła 313 531 tys. osób. W porównaniu z liczbą ludności w 1950 r., która wynosiła 80 mln osób (por. [Labour Force... 1977]), stanowi to wzrost czterokrotny. Jest to efekt wysokiego tempa przyrostu naturalnego ludności, który w większości krajów arabskich jest na poziomie powyżej 2%. Innymi słowy, w Świecie Arabskim mamy do czynienia ze zjawiskiem „boomu demograficznego” bądź z tzw. przyrostem eksplozywnym. W związku z tym można ją określić jako ludność młodą albo progresywną (rys. 1).

Rys. 1. Struktura ludności społeczeństw młodych i starzejących się

Źródło: opracowanie własne.

Cechą charakterystyczną społeczeństw młodych jest wysoki udział ludności poniżej 15 roku życia w ogólnej liczbie ludności (tab. 2).

Tabela 2. Odsetek ludności w wieku poniżej 15 lat i powyżej 60 lat w wybranych krajach

Kraj arabski	Poniżej 15 lat	Powyżej 60 lat	Kraj europejski	Poniżej 15 lat	Powyżej 60 lat
Algieria	29,6	6,5	Szwajcaria	16,5	21,8
Egipt	33,6	7,1	Szwecja	17,5	23,4
Maroko	31,1	6,8	Wielka Brytania	17,9	21,2
Arabia Saudyjska	37,3	4,6	Niemcy	14,3	25,1
Zjednoczone Emiraty Arabskie	22,0	1,6	Francja	18,2	21,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Pocket World... 2006].

Natomiast przeciwieństwem tego typu społeczeństw są społeczeństwa starzejące się lub regresywne, w których stopa przyrostu naturalnego jest ujemna. Jest to sytuacja typowa dla większości krajów rozwiniętych bądź wysoko rozwiniętych gospodarczo, w których pojawił się problem niżu demograficznego. Należy wspomnieć, iż obok tych dwóch przeciwstawnych struktur istnieje struktura zastojowa, gdzie stopa przyrostu naturalnego ludności ma wartość zero.

Wysoki udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w krajach arabskich jest jedną z przyczyn utrudniających rozwój społeczno-gospodarczy. Pokażna grupa młodzieży wymaga rozwoju wszelkiego rodzaju instytucji oświatowo-edukacyjnych. Z kolei brak kapitału w większości krajów arabskich (oprócz krajów naftowych) uniemożliwia adekwatny rozwój w sferze usług, zwłaszcza w zakresie wychowania i kształtowania osobowości młodego człowieka. To dlatego te kraje mają do czynienia z problemem analfabetyzmu i braku kadry fachowców. Na przykład odsetek osób dorosłych umiejących czytać i pisać wynosi w Algierii 68,9, w Egipcie 55,6 i w Maroku 51,7.

5. Gospodarczy podział Świata Arabskiego

Analizując kraje Świata Arabskiego, można stwierdzić, że jest to grupa krajów zróżnicowanych także pod względem poziomu dochodu narodowego na 1 mieszkańca – *per capita*, rozkładu dochodów, posiadanych bogactw naturalnych, powierzchni areалу rolniczego, poziomu rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej, poziomu uprzemysłowienia, potencjału ludzkiego, ustrojów politycznych i koncepcji rozwoju.

Biorąc pod uwagę powyższe zjawiska polityczno-społeczno-gospodarcze, uważam, że Świat Arabski można podzielić na trzy grupy homogeniczne – jednorodne, mianowicie:

- kraje najbardziej zacofane,
- kraje naftowe,
- pozostałe kraje.

Kraje najbardziej zacofane. Kraje najbardziej zacofane w Świecie Arabskim można określić mianem krajów nastawionych na przetrwanie. Do nich należy Jemen, Mauretania, Somalia, Dżibuti, Sudan i Komory³. Są to kraje ubogie pod każdym względem. Ich cechy charakterystyczne to:

- Brak surowców naturalnych o znaczeniu międzynarodowym, zarówno mineralnych, jak i rolniczych, które byłyby przedmiotem eksportu i jednocześnie stanowiły źródło finansów potrzebnych do przeprowadzenia różnych inwestycji na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego.

³ Grupa krajów najbardziej zacofanych na świecie liczy 47 państw. Znajduje się w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej (por. [Bożyk 2004, s. 213]).

- Przejawem ubóstwa jest niski poziom dochodu narodowego *per capita*, tj. niewiele ponad 500 dolarów USA.
- Zacołane i prymitywne metody uprawy rolnej wynikające z masowego wśród ludności wiejskiej analfabetyzmu, którego konsekwencją jest niski poziom kultury agrarnej. Ponadto w rolnictwie tego typu krajów jest przeludnienie agrarne wynikające z braku miejsc pracy w innych działach gospodarki. Na przykład w Somalii z rolnictwa utrzymuje się ok. 60% ludności, która konsumuje znaczną część plonów, a pozostałą wymienia na inne proste dobra materialne bądź usługi.
- Bardzo niski poziom rozwoju infrastruktury zarówno technicznej, jak i społecznej. Na ogół jest słabo rozwinięta sieć dróg, systemów melioracyjnych i irygacji, połączeń telekomunikacyjnych, energii elektrycznej, szkół podstawowych i średnich, instytucji opieki społecznej i zdrowia itd. Na przykład w Sudanie długość dróg kołowych liczy ok. 74 tys. km – w tym o ulepszonej powierzchni 3000 km, 85% dróg zaś jest nieprzejezdnych w porze deszczowej. W Jemenie sytuacja nie jest lepsza, bowiem długość dróg kołowych liczy około 40 tys. km – w tym o ulepszonej powierzchni 2 tys. km, a na znacznych obszarach przeważa transport juczny.
- Niski poziom rozwoju przemysłu. W tych krajach dominuje produkcja chałupniczo-rzemieślnicza. Jej udział w procesie tworzenia dochodu narodowego oraz w zatrudnieniu nie wynika z potrzeb gospodarki, jak to ma miejsce w gospodarce rozwiniętej, lecz z powszechnej biedy, jaka panuje w tych krajach. Większość świadczonych usług można określić jako pseudousługi albo usługi „biedy lub nędzy”, jak np. pucybuci czy liczna grupa sprzedawców ulicznych.
- Wysoki przyrost naturalny ludności przekraczający tempo przeciętne dla krajów słabo rozwiniętych, a jednocześnie znacznie krótsza niż przeciętna w świecie długość życia⁴. Roczny przyrost naturalny ludności w Dżibuti jest ok. 30‰, w Sudanie 31‰ i w Mauretanii ponad 32‰, a przeciętny wiek trwania życia wynosi w Sudanie dla mężczyzn 52 lata, a dla kobiet 54 lata. W Jemenie zaś notuje się jeden z najniższych wskaźników na świecie, tj. 48 lat dla mężczyzn, a 49 lat dla kobiet.

Podsumowując sytuację społeczno-ekonomiczną tej grupy Świata Arabskiego, można stwierdzić, iż będą one jeszcze długo trwać w stanie niedorozwoju i ubóstwa, jeżeli nie otrzymają odpowiedniej pomocy zewnętrznej. W tym miejscu posłużymy się schematem powiązań łańcuchowych, a mianowicie:

- Niski dochód narodowy ogranicza możliwości zwiększenia nakładów inwestycyjnych. Innymi słowy, brak kapitału jest jedną z głównych przyczyn tego stanu, w jakim znajdują się te kraje. Natomiast pomoc zagraniczna zarówno krajów rozwiniętych, jak i instytucji międzynarodowych jest znikoma w porównaniu do potrzeb.

⁴ Przeciętna długość życia w świecie wynosi dla kobiet 68,7 lat, a dla mężczyzn 64,3 lat [*Pocket World...* 2006, s. 245].

- Brak kapitału, a w ślad za tym inwestycji przy jednoczesnym bardzo wysokim tempie przyrostu naturalnego ludności oznacza dalsze pogłębienie stanu zacofania i biedy.
- Konsekwencją wysokiego tempa przyrostu naturalnego ludności jest wysoki odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym.
- Dynamiczny wzrost ludności w wieku przedprodukcyjnym przy braku odpowiedniej opieki oświatowo-edukacyjnej oraz bytowo-wyżywieniowej pogłębia stan niedorozwoju, którego głównym przejawem jest coraz większa liczba analfabetów, bezrobotnych i krótsza przeciętna długość trwania życia.
- Brak inwestycji oznacza niskie tempo wzrostu dochodu narodowego, co zamyka „błędne koło” niedorozwoju i pogłębia zacofanie tych krajów. Wybitny polski ekonomista O. Lange, rozpatrując zagadnienia akumulacji i przyrostu naturalnego ludności w warunkach gospodarki rozwijającej się, uważa, i słusznie, iż jeżeli przyrost jest bardzo duży, pociąga to za sobą konieczność ogromnej akumulacji, co jest trudne zwłaszcza w kraju zacofanym [Lange 1973, s. 764].

Kraje naftowe. Przez pojęcie „arabskich krajów naftowych” rozumie się państwa czerpiące główne dochody z wydobywania i eksportu ropy naftowej, tj. Arabię Saudyjską, Irak, Kuwejt, Libię, Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) i Oman. Są one członkami – oprócz Omanu – Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową, znanej powszechnie jako OPEC – Organisation of Petroleum Exporting Countries⁵. Ponadto arabskie kraje naftowe w 1968 r. same utworzyły Organizację Arabskich Krajów Eksportujących Ropę Naftową OAPEC – Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries, zrzeszającą Algierię, Arabię Saudyjską, Bahrajn, Egipt, Irak, Katar, Libię, Syrię, Tunezję, Kuwejt i ZEA [Doliwa-Klepacki 1999, s. 668].

Pojęcie „arabskie kraje naftowe”, jakie stosujemy w naszych rozważaniach, odnosi się głównie do krajów, w których wydobywanie ropy naftowej *per capita* jest powyżej 12 ton (tab. 3).

Chodzi bowiem o to, że gospodarka tych krajów opiera się w głównej mierze, jeśli nie całkowicie, na eksploatacji złóż ropy naftowej. Są to gospodarki mono-produkcyjne o strukturze zdeformowanej wskutek daleko posuniętej, wybitnie jednostronnej specjalizacji w produkcji surowcowej nastawionej na eksport. U źródeł tej specjalizacji leży głównie czynnik przyrodniczo-geograficzny – zatem obiektywny [Kraje naftowe... 1981, s. 11].

Porównując światowy wskaźnik wydobywania ropy naftowej *per capita*, zauważa się, że w arabskich krajach naftowych jest on kilka lub kilkadziesiąt razy większy aniżeli na świecie (oprócz Egiptu). Kolejno kształtuje się on następująco: jest większy 92,5 razy w Katarze, 77,5 razy w Kuwejcie, 48 razy w ZEA, w Omanie 34 razy, Arabii Saudyjskiej 33 razy, Libii 22 razy, Iraku 4,8 razy, Syrii 3,2 razy, w Algierii 2,5 razy i Jemenie 2,4 razy.

⁵ Członkami organizacji OPEC są: Arabia Saudyjska, Kuwejt, Katar, ZEA, Irak, Iran, Indonezja, Nigeria, Ekwador, Wenezuela, Libia, Algieria i Gabon.

Tabela 3. Wielkość wydobycia ropy naftowej na 1 mieszkańca w arabskich krajach naftowych

Kraj	Wielkość wydobycia ropy w 2003 roku (w mln ton)	Wielkość przypadająca na 1 mieszkańca w 2003 roku (w kg)
Świat	3 484	560
Katar	32	51 815
Kuwejt	106	43 424
Zjednoczone Emiraty Arabskie	103	26 848
Oman	48*	19 206*
Arabia Saudyjska	442	18 429
Libia	69	12 439
Irak	66	2 675
Syria	30	1 780
Algieria	44	1 377
Jemen	25*	1 329
Egipt	35	513

* dotyczy 2001 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik Statystyczny 2005, s. 824].

Zauważa się, że w arabskich krajach naftowych poziom rozwoju przemysłu petrochemicznego i rafineryjnego nie jest współmierny do posiadanych bogactw. Naszym zdaniem na taki stan rzeczy składają się dwie głównie przyczyny, mianowicie:

- Odkrycie ropy naftowej w Świecie Arabskim nastąpiło w momencie, kiedy największe ośrodki przemysłowe globu były już ukształtowane. W związku z tym naftowym krajom arabskim przyznano rolę dostarczyciela surowca w ramach międzynarodowego podziału pracy.
- Zachodnie koncerny naftowe, które w przeszłości na zasadach monopolistycznych zajmowały się eksploatacją złóż ropy naftowej w krajach arabskich, wolały nie uruchamiać na miejscu jej przetwórstwa. Takie podejście było dyktowane dwoma względami, po pierwsze – uniknięciem ewentualnej straty finansowej w momencie, gdyby władza danego kraju znacjonalizowała rafinerie, oraz po drugie – zachowaniem ogromnych korzyści ekonomicznych płynących z różnic między ceną surowej ropy i przetwarzanych gotowych produktów naftowych. Eksperci w tym zakresie szacują, że różnica ta wynosi jeden do czterech, tzn. cena jednej tony surowcowej ropy naftowej generuje po przeróbce na różne produkty czterokrotnie większy zysk.

Jeżeli chodzi o koncepcję rozwoju społeczno-gospodarczego tej grupy państw arabskich, to można w zasadzie wskazać dwa kierunki:

1. Droga rozwoju czy koncepcja wzorująca się na prawach gospodarki w pełni wolnorynkowej. Jest ona realizowana w najbogatszych krajach arabskich, tj. Katarze, Kuwejcie, Arabii Saudyjskiej, ZEA oraz Omanie. Wraz z Bahrajnem owe kra-

je w 1981 r. tworzyły Radę Współpracy Arabskich Państw nad Zatoką, organizację regionalną w celu integracji ekonomiczno-polityczno-militarnej. Współpraca ekonomiczna ma obejmować m.in. stworzenie wspólnego rynku, politykę celną, przepływ siły roboczej, wspólnych inwestycji, skoordynowaną strategię rozwoju przemysłu w rejonie Zatoki, rolnictwa, transportu i komunikacji.

Ogólnie rzecz biorąc, koncepcja rozwoju społeczno-ekonomicznego w tych krajach jest oparta na podziale dochodów płynących z tytułu ropy naftowej na trzy części. Pierwsza – jest przeznaczona na finansowanie różnorodnych inwestycji mających na celu rozwój infrastruktury technicznej i społecznej, jak drogi, elektrownie, szkoły, szpitale, odsalanie wód morskich itp.; w Katarze ludność nie płaci np. za zużytą energię w mieszkaniach. Realizacja takich przedsięwzięć gospodarczych odbywa się drogą importu nowoczesnej technologii, udziału przedsiębiorstw zagranicznych oraz obcej kadry specjalistów – inżynierów, techników i menedżerów.

Druga część dochodów jest przeznaczona na finansowanie importu towarów konsumpcyjnych częstego zakupu, tj. artykułów żywnościowych, higieny osobistej, proszków do prania itp., oraz produktów okresowego i epizodycznego zakupu, jak konfekcja, obuwie, luksusowe samochody, biżuteria, elektronika użytkowa, wyposażenia mieszkań itp.

Trzecia część dochodów jest reeksportowana w formie lokat bankowych inwestycji portfelowych, a rzadko kiedy w formie bezpośrednich inwestycji kapitałowych oraz zakupu nieruchomości w znaczących miastach wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych.

2. Droga wzorująca się na filozofii socjalistycznej, mająca na celu umocnienie roli sektora państwowego w gospodarce narodowej. Taką drogę rozwoju stosowały do niedawna wszystkie pozostałe naftowe kraje arabskie ujęte w tab. 3. W tej grupie krajów zauważa się, co następuje:

- Zmiany ustrojowe dokonano w imię demokracji i sprawiedliwości społecznej drogą zamachów wojskowych (np. Egipt w 1952 r., Irak w 1958 r., Libii w 1969 r. itd.). W późniejszym czasie nowe władze przybierały charakter autorytarno-dyktatorski.
- Koncepcja rozwoju społeczno-ekonomicznego wywodziła się z idei budowy socjalizmu z uwzględnieniem ideologii społecznej islamu i nacjonalistycznej idei panarabizmu, basizmu w Iraku i Syrii, socjalizmu arabskiego w Egipcie, socjalizmu algierskiego oraz tzw. trzeciej teorii światowej („trzeciej drogi”) w Libii [Fryzeł 1985].
- Zgodnie z filozofią socjalizmu oraz poparciem doradców z byłego obozu europejskich państw postkomunistycznych dążono do wzmocnienia i zwiększenia udziału i roli sektora państwowego w życiu gospodarczym.
- Stosowanie strategii rozwoju autonomicznego ukierunkowanego na uniezależnienie się od importu – koncepcja antyimportowa. W związku z tym starano się rozbudować podstawowe gałęzie przemysłu, m.in. ciężkiego i maszynowego,

przetwórczego, elektromaszynowego itd. Wyroby tych przedsiębiorstw – państwowe, miały zaspokajać potrzeby rynku wewnętrznego oraz stanowić w przyszłości podstawę eksportu obok ropy na rynki zagraniczne. Dążono również do rozwoju rodzimego rolnictwa w celu zmniejszenia zależności od importu. Jednak w praktyce okazało się, że mimo dużego wysiłku te kraje nie są w stanie dokonać takiego skoku gospodarczego (nawet) przy pomocy doradców i technologii ze Związku Radzieckiego i Wschodniej Europy.

Podsumowując, można stwierdzić, że kraje, które przyjęły koncepcję rozwoju gospodarki wolnorynkowej, mimo panowania konserwatywnych ustrojów politycznych, dokonały znacznego postępu społeczno-ekonomicznego, zwłaszcza w zakresie rozwoju infrastruktury społecznej i technicznej. Natomiast pozostałe państwa naftowe nie wykorzystały szansy, jaką miały, zwłaszcza Libia i Irak, które przeznaczały kolosalne wydatki pieniężne na zbrojenie armii. Ambicje polityczne Saddama Husajna w Iraku doprowadziły kraj do ruiny w wyniku toczącej się wojny z Iranem w latach 1980-1988 oraz napaści zbrojnej na Kuwejt w 1990 roku.

Pozostałe kraje arabskie. Ta grupa obejmuje Jordanię, Liban, Egipt, Syrię, Maroko i Tunezję. Są to kraje o względnie lepszych warunkach przyrodniczych niż kraje nastawione na przetrwanie, lecz gorsze pod względem możliwości kapitałowych od krajów wybitnie naftowych. Posiadają one bogactwa mineralne, jak fosforyty, rudę żelaza i manganu, gips, sól potasową i kamienną, cynk, ołów i miedź. Rolnictwo jest na nieco wyższym poziomie rozwoju niż w innych krajach arabskich, ponieważ dysponują one większym arealem rolniczym i zasobami wodnymi.

Koncepcje rozwoju społeczno-ekonomicznego w tej grupie krajów można podzielić na dwa rodzaje:

1. Koncepcja rozwoju antyimportowa z tendencją wykorzystania elementów gospodarki o mechanizmie planowania centralnego i silnej pozycji sektora państwowego w życiu gospodarczym. Jest ona realizowana w Syrii. W Egipcie miała miejsce do pierwszej połowy lat siedemdziesiątych. Natomiast od drugiej połowy tych lat wraz ze zmianami władzy politycznej zapoczątkowano proces stopniowego oddalania się od poprzedniego modelu. Ustalono nowe przepisy pozwalające i zachęcające kapitał zagraniczny i rodzimy na podjęcie i prowadzenie działalności gospodarczej.

2. Prorynkowa koncepcja rozwoju z ograniczeniem roli państwa w życiu gospodarczym. Jest to strategia rozwoju otwartego sformułowana przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy. Jej istota polega na ukształtowaniu kierunków rozwoju przemysłu i innych działów gospodarki pod kątem rynku światowego, ponieważ jest on głównym weryfikatorem podejmowanych decyzji. Kiedy są one trafne, towary znajdują zbyt na rynkach zagranicznych, natomiast gdy decyzje są chybione, nie ma wtedy popytu na produkowane towary. Od roku 1991 taka strategia jest realizowana w Egipcie, Maroku, Tunezji i Jordanii.

Jednak w praktyce okazało się, że chybionych decyzji było więcej niż trafionych z różnorodnych przyczyn, jak brak miejscowej kadry kwalifikowanej, niski poziom infrastruktury ekonomiczno-technicznej, zła jakość wyrobów, wysokie ceny oraz rozpowszechniana korupcja w aparacie administracji państwowej. W związku z tym wspomniana koncepcja rozwoju ekonomicznego nie spowodowała spodziewanego postępu gospodarczego, lecz doprowadziła do zwiększenia zadłużenia zagranicznego.

Podsumowując niniejsze rozważania, można stwierdzić, że ta grupa krajów arabskich mimo przyjęcia koncepcji wolnorynkowego mechanizmu rozwojowego i pomocy organizacji międzynarodowych nie dokonała wielkich osiągnięć i postępu gospodarczego. W związku z tym konieczne jest znalezienie kompromisu między protekcjonizmem państwa w życiu gospodarczym a gospodarką wolnorynkową.

6. Wnioski

Z przedstawionego materiału wynika, co następuje:

- Kraje arabskie, mimo wspólnych cech, które powinny je łączyć, są podzielone zarówno w kwestiach regionalnych, jak i międzynarodowych.
- Kraje najbardziej zagrożone będą jeszcze długo tkwić w stanie zacofania i niedorozwoju społeczno-gospodarczego. W tej grupie państw arabskich panuje „gospodarka braków”, tj. jest niedostatek szkół, szpitali, miejsc pracy, dróg, żywności, systemów komunikacji, melioracji, irygacji, energii itd.
- Kraje naftowe, mimo znaczących, a nawet wręcz kolosalnych dochodów płynących z tytułu eksportu ropy naftowej, nie wykorzystały swojej szansy w likwidacji i przezwyciężeniu typowych zjawisk, jakie cechują gospodarki krajów rozwijających się. Innymi słowy – nie dokonały one skoku cywilizacyjnego, mimo posiadanych wielkich zasobów finansowych.

Literatura

- Bożyk P., *Zagraniczna i międzynarodowa polityka ekonomiczna*, PWE, Warszawa 2004.
- Doliwa-Klepacki Z.M., *Encyklopedia organizacji międzynarodowych*, Wyd. 69, Warszawa 1999.
- Fryzeł T., *Arabska myśl socjalistyczna*, Warszawa 1985.
- Kraje naftowe. Szanse i bariery rozwoju*, red. Z. Bąblewski, Warszawa 1981.
- Labour Force Estimates and Projections 1950-2000*, vol. 1: Asia, vol. 2: Africa, International Labour Office, Secondo Editio, Genewa 1977.
- Lange O., *Kapitalizm*, tom 1, PWE, Warszawa 1973.
- Pocket World in Figures 1006 Edition*, Allen and Unwin, Melbourne 2006.
- Rocznik Statystyczny RP*, GUS, Warszawa 2005.

ARAB WORLD – CHARACTERISTICS AND DEVELOPMENT TENDENCIES

Summary

Presented material implies that the Arab World is diversified considering the environmental factors, human potential, financial capabilities, social and economic development level, political systems and economic development concepts. It is a monolith from the point of view of nationality, religion, language, culture and, to some extent, history. The above mentioned elements should constitute a strong foundation, on which it would be possible to build a strong and effective economic co-operation. However, as can be seen, it is a divided and disturbed world. In our opinion, the main obstacle in this respect lies in political and world outlook differences of elites in power.